

УДК 332.122

КОНЦЕПЦІЯ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

І. Черевко, к.е.н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Концепція зрівноваженого розвитку є відповіддю на загрози для навколишнього природного середовища, пов'язані з економічною активністю людини. Природне середовище, разом з усіма своїми багатствами, утворює життєвий простір для людства, обумовлює його екзистенцію і задовольняє базові потреби. Концепція зрівноваженого розвитку інтегрує в собі три елементи: екологічний (природний) розвиток, суспільний (соціальний) та економічний (господарський) – і передбачає дотримання рівноваги між ними. Зрівноважений розвиток вимагає рівномірності його в усіх можливих напрямках без шкоди для якогось із них за рахунок можливої вищої ефективності іншого, що особливо актуально для окремих регіонів.

Господарська діяльність практично завжди відбувається у природному середовищі і пов'язана з використанням його засобів, які становлять умову *sine qua non* її здійснення, тому не може бути спрямована лише на максимізацію прибутку. Проблема полягає в тому, що господарська діяльність, яку здійснюють у рамках концепції зрівноваженого розвитку, повинна враховувати потреби навколишнього природного середовища, необхідність підтримування його розмаїтості та реалізації засад соціальної справедливості. Маючи це на увазі, принципово важливим слід вважати намагання здійснювати господарську діяльність на основі і з врахуванням засад зрівноваженого розвитку, які становлять його детермінанту й умову, що створює широке поле для проведення наукових досліджень зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування обґрунтованої концепції зрівноваженого розвитку, особливо стосовно окремих, зокрема сільських, регіонів, для вчених економістів-аграрників не є новою і перебуває в зоні особливої уваги таких із них, як А. Боцян, В. Витронжек, Б. Клепацький, Г. Ковальський, В. Ліс, Б. Ракочи, Й. Яблонський та ін. Однак висока динамічність процесів розвитку регіонів, зокрема сільських, об'єктивно зумовлене зростання значущості дотримання рівноваги між різними його напрямками спричиняють усе більшу необхідність продовження досліджень з метою обґрунтування адекватного розуміння сутності зрівноваженого розвитку, виділення в ньому пріоритетів відповідно до конкретних умов та просвітницької діяльності серед якнайширшого загалу.

Постановка завдання. Завданням нашого дослідження є вивчення еволюції концепції зрівноваженого розвитку, формування розуміння його суті і значення, міжнародних правових основ, обґрунтування основних засад здійснення господарської діяльності в регіоні в рамках концепції зрівноваженого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування концепції зрівноваженого розвитку. Поняття природного середовища охоплює поняття природи, яка становить його частину. Однак у контексті нашого дослідження акцентування на якихось відмінностях між цими поняттями не має великого значення. Важливою є турбота людини про природне середовище, якість життя і долю майбутніх поколінь. Природне середовище, яке доцільно розуміти як «сукупність природних елементів, включаючи й перетворені людиною, до яких належать земля, корисні копалини, вода, повітря, краєвиди, клімат та інші елементи біологічного розмаїття, а також взаємозв'язки між цими елементами» [4, с. 232], становить основу зрівноваженого розвитку. Природне середовище в сукупності з усім його багатством забезпечує існування людини та задовольняє її основні потреби, оскільки людина є істотою біологічною, частиною живої природи. Людина становить інтегральний елемент природного середовища. Водночас вона її найбільший користувач і найбільше їй же й шкодить. «Життя і використання середовища вписано в саму природу та істоту людини» [5, с. 208]. Без уміння розпізнавати, вишукувати і використовувати природні ресурси неможливі нормальне існування людини, розвиток цивілізації і господарське зростання, що задовольняє її потреби й визначає якість її життя. Тому в порядку денному стоїть побудова такої господарської моделі, яка б могла забезпечити прогрес людства та можливість кращого життя без знищення систем, які їх визначають.

Останні два століття є періодом в історії людства, який, хоча й характеризується поліпшенням якості й стандартів життя, однак супроводжується також зміною ставлення до природного середовища і його ресурсів. Господарський і соціальний розвиток здійснювався коштом надмірної експлуатації природних ресурсів, що є проявом «інструментального» трактування природного середовища. Крім загроз для середовища, які є наслідком неконтрольованого і швидкого господарського розвитку, дійшло до ескалації ступеня соціальних нерівностей в глобальному масштабі та поглиблення й до того значних різниць у цивілізаційному розвитку окремих частин світу.

У відповідь на ці загрози у другій половині ХХ ст. сформульовано концепцію зрівноваженого розвитку, яка передбачає оптимальне погодження екологічних, соціальних і економічних цілей та одночасне й рівномірне виконання завдань, що виникають з необхідності досягнення зазначених цілей. Охорона середовища, соціальний і господарський розвиток не можуть утворювати незалежних площин існування людства. Вони об'єктивно повинні взаємно проникати одна в одну. Лише в такому разі можна говорити про зрівноважений розвиток у повному його розумінні. Не може бути соціального розвитку без одночасного господарського та екологічного, економічного – без соціального і природного, екологічного – без соціального і господарського [3, с. 66]. У цьому контексті зрівноваженість розвитку можна виразити через визнання:

- природи як самостійної цінності;
- зрівноваженості просторового розвитку у двох аспектах:

- соціальному, що проявляється в задоволенні потреб не лише сучасних, але й майбутніх поколінь;
- середовищному, тісно пов'язаному і з збереженням природного капіталу, що зумовлює засаду, за якою споживчі потреби належить задовольняти не коштом зменшення природних ресурсів, а використанням досягнень науки у технологіях виробництва матеріальних благ;
- самопідтримки розвитку, яка полягає в інтегруванні соціальної, господарської та екологічної політики через генерацію в часі добробуту суспільства в перспективі майбутніх поколінь [2, с. 49].

Оскільки зрівноважений розвиток є *процесом*, а не *станом*, то об'єктивно існує потреба в його впровадженні у різні сфери життя, а також в управлінні його перебігом. Крім того, оскільки цей розвиток повинен бути зрівноваженим, усі види активності людини щодо підвищення якості і покращання умов життя повинні враховувати природничі основи її існування, а не лише її очікування і прагнення. «Зрівноважений розвиток – це специфічний соціально-економічний розвиток, який здійснюється людиною і для людини таким чином, щоб завдяки використанню ресурсів природного середовища всі жителі Землі могли задовольняти свої потреби, при цьому не позбавляючи такої ж можливості прийдешні покоління. А з цього виникає широко відома концепція міжвікової справедливості» [4, с. 235]. Тому концепція зрівноваженого розвитку об'єктивно має перспективний характер і спрямована на реалізацію цілей, наслідки досягнення яких будуть матеріалізовані у якнайближчому майбутньому. Не можна забувати про те, що використання природних ресурсів має свою ціну, зазвичай дещо відтерміновану до сплати в часі. Власне з цією метою людство здійснює певні кроки міжнародного масштабу в напрямі збереження позитивних рис і значення природного середовища. Серед таких кроків передусім слід назвати формування міжнародного правового поля реалізації ініціатив щодо реалізації концепції зрівноваженого розвитку.

Міжнародні правові основи зрівноваженого розвитку. Концепція зрівноваженого розвитку вперше була представлена у 1972 р. на Конференції ООН «Маємо лише одну Землю» у Стокгольмі [7, с. 184]. У ході конференції сформульовано Декларацію, згідно з якою людина має невід'ємне право на свободу, рівність і відповідні умови життя в середовищі і водночас несе велику відповідальність за охорону і покращання середовища для сучасних і прийдешніх поколінь [6]. У 1987 р. Світова комісія середовища і розвитку ООН дещо розвинула Декларацію, доповнивши її положенням про те, що зрівноважений розвиток передбачає можливість задоволення потреб сучасного покоління без зменшення шансів прийдешніх поколінь на їх задоволення [8; 10]. У процесі доопрацювання Декларації сформульовано також положення про необхідність свідомого формування співвідношення між економічним зростанням і піклуванням про стан природного середовища та здоров'я людини. Визначені при цьому три глобальні проблеми – охорона природного середовища, соціальний розвиток та економічне зростання – визначили спосіб мислення і розуміння зрівноваженого розвитку,

властивий сучасній цивілізації [1, с. 298-299]. З цього часу поняття суті зрівноваженого розвитку вживається без значних змін у всіх відповідних міжнародних документах.

У 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН «Середовище і розвиток» за участі представників 180 країн (через масштабність заходу та важливість проблеми конференція одержала назву «Саміт Землі») серед інших було прийнято документ під назвою «Мапа Землі», в якому зрівноважений розвиток визначено як такий, що задовольняє потреби сучасних жителів планети, при цьому гарантує прийдешнім поколінням можливості реалізації їх власних потреб і в усіх сферах економіки відбувається у гармонії з природним й соціально-культурним середовищем. Прийнято було також Глобальну програму дій, так звану Agenda 21, метою якої є початок нової ери зрівноваженого розвитку, узгодженого з потребами охорони природного середовища. Відповідно до програми світова економіка повинна задовольняти потреби й прагнення людини, але її розвиток має здійснюватися в межах асимілятивної здатності планети. У ній також вказано на інтегративність охорони середовища з процесами соціального та економічного розвитку й необхідність міжнародної співпраці у сфері охорони середовища.

У 2002 р. у Йоганнесбурзі відбувся черговий Саміт Землі, цього разу під гаслом «Зрівноважений розвиток», у ході якого було сформульовано декларацію про те, що зрівноважений розвиток є єдиним шляхом, який може допровадити до покращання якості життя всіх людей без хижацької експлуатації природних ресурсів Землі [9].

Концепція зрівноваженого розвитку знайшла своє відображення і у правовому полі Європейського Союзу. Специфікою європейського права у цій сфері є те, що засада зрівноваженого розвитку в ньому не стосується лише охорони середовища, а виконує значно ширшу роль. Зрівноважений розвиток становить одну з цілей ЄС і є визначальним мотивом, що береться до уваги під час приймання його органами відповідальних рішень і здійснення програмних дій. А в окремих країнах – членах ЄС, наприклад у Польщі, реалізацію концепції зрівноваженого розвитку гарантує Конституція [4, с. 239]. Це має досить далекосяжні правові наслідки, оскільки у розділі 1 Конституції РП базові засади зрівноваженого розвитку окреслюють устрій, організацію, завдання і спосіб діяльності державних органів. При цьому охорона природного середовища тут не має домінуючого статусу над іншими сферами життя чи іншими завданнями держави. Вона швидше формує необхідність врахування її вимог у всіх сферах діяльності державних органів – екологічні, соціальні та економічні цілі повинні трактуватися комплементарно і рівноправно, оскільки вони є тісно між собою пов'язані і взаємозалежні. Із засад зрівноваженого розвитку випливає, що економічна і соціальна діяльність не може здійснюватися коштом погіршення природного середовища, але, з іншого боку, охорона останнього не повинна бути перешкодою для економічного і соціального розвитку. У цьому сенсі кожен, хто здійснює господарську діяльність, повинен трактувати обов'язки, пов'язані з охороною природного середовища, не як зайві, надмірні, обтяжливі, такі, що гальмують

виробничу діяльність, а радше сприймати їх як істотні елементи господарського розвитку [5, с. 154-155].

Господарська діяльність у світлі концепції зрівноваженого розвитку. Як інтегральний елемент світу природи людина в натуральний спосіб змушена використовувати різні блага, створені в результаті здійснення процесів, від неї не залежних. Не було б у цьому нічого поганого, якби не масштаби споживання та використання природних благ: сьогодні цих благ споживається набагато більше, ніж природа в стані витворити. З цієї причини природне середовище систематично деградує і природні ресурси безповоротно витрачаються і втрачаються. Така діяльність має на меті лише максимізацію зиску для тих, хто ці природні ресурси має у власності або може у власність набути, забуваючи про те, що кожна господарська діяльність здійснюється у визначеному оточенні і пов'язана з ним мережею відповідних зв'язків. Неможливо здійснювати господарську діяльність без зв'язку – безпосереднього чи опосередкованого – із природним середовищем. Тому задоволення поточних потреб людини за одночасного зменшення негативного впливу її діяльності на природне середовище сьогодні становить найбільшу проблему існування життя на Землі.

Концепція зрівноваженого розвитку передбачає можливість здійснення господарської діяльності з одночасним обмеженням її негативного впливу на природне середовище. Господарська діяльність, що реалізується в рамках зрівноваженого розвитку, поза господарським розвитком повинна враховувати регенераційні можливості відновлюваних природних ресурсів та абсорбційні властивості і можливості природного середовища. Це означає, що економічне зростання, якого досягають коштом природного середовища, відображає порушення вимог і засад концепції зрівноваженого розвитку.

У державі, яка у своєму розвитку керується засадами зрівноваженості, обмеження у здійсненні господарської діяльності виникають із потреби узгодження економічного прогресу зі соціальним розвитком, що має пріоритетний характер, а також із необхідністю охорони природного середовища, без чого соціальний прогрес неможливий [3, с. 70-71]. Тому завданням держави є створення умов, у яких суб'єкти господарювання зацікавлені, навіть чисто економічно, у здійсненні господарських процесів з максимальним урахуванням необхідності розвитку соціальної сфери і пріоритетності дотримання екологічних вимог.

Висновки. Концепція зрівноваженого розвитку має передусім загальнолюдський вимір, тому її слід розглядати у макроконтексті міжнародних умов господарювання. На сьогодні екологічний, соціальний та економічний розвиток становить проблематику, яка поширюється за межі окремих держав. Цей аспект особливо істотний в часи глобалізації світу і посилення взаємозалежності країн у багатьох площинах їх діяльності, що зумовлює перетворення багатовимірної міжнародної кооперації із допоміжної в необхідну для реалізації концепції зрівноваженого розвитку. Це має особливе значення стосовно охорони природного середовища.

Концепція зрівноваженого розвитку повинна знайти акцептацію не лише на міжнародному, але й на державному, регіональному та локальному рівнях, оскільки

ефективний перебіг кожного процесу у глобальному масштабі зумовлюється відповідним його розвитком на макрорівнях.

Концепція зрівноваженого розвитку передбачає також ліквідацію бідності та поступове зменшення різниці у рівні життя людей та економічних систем країн, що дещо запізнилися з розвитком. Прискорення господарського розвитку з метою зменшення і поступової ліквідації існуючих у цьому сенсі різниць спричинить не лише елімінацію соціальних нерівностей, а й покращання якості й умов життя, що в остаточному підсумку повинно вплинути на зміну підходу у ставленні до природних ресурсів та призвести до підпорядкування господарських процесів концепції зрівноваженого розвитку.

Концепція зрівноваженого розвитку у жодному разі не є запереченням прогресу та осучаснення. Вона є закликом до дотримання рівноваги та поміркованості у використанні природних ресурсів і здійсненні господарських процесів. Адже господарська діяльність не може бути реалізована у повному відриві від природного середовища, рівно як і від середовища соціального, і вже з впевненістю не може здійснюватися у спосіб, за якого вся активність підприємця спрямована на одержання зиску, який стає ціллю сам по собі. Господарська діяльність у рамках зрівноваженого розвитку – це щось більше, ніж тільки засіб одержання зиску тим, хто цю діяльність здійснює. Передусім господарська діяльність повинна бути спрямована на поліпшення природного середовища, підтримку біологічного розмаїття, забезпечення людям джерел утримання, створення умов для підвищення рівня їх життя і водночас на створення передумов для формування можливості задоволення потреб прийдешніх поколінь. У цьому розумінні концепція зрівноваженого розвитку є проявом відповідальності за стан біосфери, а отже, у певному сенсі є містком, який з'єднує сучасні і майбутні покоління.

Бібліографічний список

1. Bocian A. F. Warunki i możliwości realizacji rozwoju zrównoważonego. Szanse Polski / A. F. Bocian // *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*. – Białystok, 2008. – S. 292-303.
2. Jabłoński J. Zrównoważony rozwój w Strategii Lisbońskiej / J. Jabłoński // *Zrównoważony rozwój i ochrona środowiska w gospodarce*. – Białystok, 2007. – S. 43-51.
3. Kowalski G. Zrównoważony rozwój jako naczelną zasadą ustrojową Rzeczypospolitej Polskiej / G. Kowalski // *Prawo i Środowisko*. – 2010. – № 1. – S. 61-78.
4. Lis W. Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako determinanta działalności gospodarczej / W. Lis // *Zrównoważony rozwój terenów w przygranicznych*. – Lublin : Wyd-woKUL, 2010. – S. 231-255.
5. Rakoczy B. Ograniczenie praw i wolności jednostki ze względu na ochronę środowiska w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej / B. Rakoczy. – Toruń, 2006. – 376 s.
6. Report of the United Nations Conference on the Human Environment: Document A Conf./48.14/Rev.1,Ch.1. – New York : UN,1972. – 437 p.
7. Wytrązek W. Wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju w działaniach samorządu terytorialnego / W. Wytrązek // *Rozwój zrównoważony na szczeblu krajowym*,

regionalnym i lokalnym – doświadczenie polskie i możliwości ich stosowania na Ukrainie. – Lublin, 2006. – S. 179-180.

8. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.johannesburgsummit.org>.
9. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>.
10. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.poznaymyonz.pl/index.php?document=41>.

Черевко І. Концепція зрівноваженого розвитку як детермінанта господарської діяльності в регіоні

Висвітлено основні результати дослідження еволюції концепції зрівноваженого розвитку, формування розуміння його суті і значення, міжнародних правових основ, обґрунтування основних засад здійснення господарської діяльності в регіоні в рамках концепції зрівноваженого розвитку.

Ключові слова: зрівноважений розвиток, концепція, природне середовище, детермінанта, господарська діяльність, регіон.

Cherevko I. Sustainable development conception as the determinant of economic activity

Some main result of investigation of sustainable development conception evolution, of its essence and meaning understanding as well as of its international legal bases and also of substantiation of economic activity in region realization in frames of sustainable development conception main principles are presented in this article.

Key words: sustainable development, conception, natural environment, determinant, economic activity.

Черевко И. Концепция уравновешенного развития как детерминанта хозяйственной деятельности в регионе

Представлены основные результаты исследования эволюции концепции уравновешенного развития, формирования понимания его сущности и значения, международных правовых основ, обоснования основных принципов осуществления хозяйственной деятельности в регионе в рамках концепции уравновешенного развития.

Ключевые слова: уравновешенное развитие, концепция, природная среда, детерминанта, хозяйственная деятельность.